

Poetės Gražinos Tulauskaitės sugrįžimas

Gabija Bankauskaitė

Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

Kalbų, literatūros ir vertimo studijų institutas

Vilnius University, Lithuania

E. paštas gabija.bankauskaite@knf.vu.lt

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-3276-8159>

Moksliniai interesai: modernistiniai kultūros ir literatūros diskursai, XX a. lietuvių literatūra, tarpukario Lietuvos spauda ir reklama

Research interests: modernist discourses of culture and literature, Lithuanian literature of 20th century, press and advertising of interwar Lithuanian periodicals

Knyga Gyvenimą savo sudėjau į knygą (sudarytoja ir apžvalginių tekstų autorė Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Vilnius: Vilniaus žanavykų bendrija, 2020, 551 p.) į Lietuvą ir lietuvių literatūrą sugrįžta mokytoja ir poetė, plataus intelektualinio akiračio asmenybė, Pirmosios Nepriklausomos Lietuvos Respublikos ketvirtojo dešimtmečio rašytoja Gražina Tulauskaitė-Babrauskienė (1908–1990). Nors knygos sudarytoja ir apžvalginių tekstų autorė Maironio lietuvių literatūros muziejaus Išeivių literatūros skyriaus vedėja hum. m. dr. Virginija Babonaitė-Paplauskienė knygos dalyje „Gyvenimą paaukojusi poezijai“ taikliai pastebėjo, kad poetės Gražinos Tulauskaitės žodis – kitoks, kad dabar rašoma nebe taip, pasitelkiama naujoviška raiška, gvildenamos

Submitted 13 August 2020 / Accepted 01 September 2020

Įteikta 2020 08 13 / Priimta 2020 09 01

Copyright © 2020 Gabija Bankauskaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License CC BY-NC-ND 4.0, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium provided the original author and source are credited.

kiek kitokios temos, tačiau lietuvių literatūros ir kultūros istorijai jos tekstai, gyvenimas ir veikla Lietuvoje bei išeivijoje yra reikšmingi. Pirmiausia tuo, kad į Lietuvą gražinamas išeivių kultūrinis palikimas. Antra – aktualizuojama jos veikla tarpukario literatūrinėje ir kultūrinėje terpėje: Šatrijos draugijoje, almanache *Granitas*, žurnaluose *Naujoji Romuva*, *Dienovidis*, *Židinys*, *Naujoji vaidilutė*, Moterų kūrėjų vakaruose, Lietuvos rašytojų draugijoje. Trečia – aptariama ir papildoma moterų rašytojų literatūrinė tradicija. Šis tyrimas itin vertingas tuo, kad pirmą kartą skelbiamas poetės epistolinis palikimas ir nemažai vaizdinės medžiagos. Moteris matoma greta kitų asmenybių, perteikiamas jos gebėjimas skirti laiko ne tik sudėtingam kasdieniam gyvenimui, bet ir kūrybai. Taigi knyga aktuali šiuolaikiniame kultūros lauke ir plečianti akiračius.

Knygos pratarinėje Virginija Babonaitė-Paplauskienė aptaria svarbiausius Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės biografijos ir kūrybos faktus, susijusius su to meto visuomeniniu, kultūriniu ir literatūriniu kontekstu. Leidinio sudarytoja nurodo knygos iniciatorius: Lietuvos zanavykų draugiją, buvusį ilgametį jos vadovą Albiną Vaičiūną, pirmininką Kęstutį Vaičiūną, dr. Arvydą Vidžiūną, kultūros veikėją Vincą Aleknavičių, Staugaičių giminę, buvusią mokinę ir draugę Eleną Krukauskaitę-Pavalkienę. Aptariama knygos struktūra ir svarbiausios poetinės temos, į kurias gilinamasi kituose skyriuose.

Knygos dalyje „Gyvenimą savo sudėjau į knygą“ Virginija Babonaitė-Paplauskienė išsamiai aptaria rašytojos gyvenimą ir kūrybą, remdamasi gausia archyvine medžiaga, saugoma Maironio lietuvių literatūros muziejuje, Lituianistikos tyrimo ir studijų centre Čikagoje ir Valstybės archyve Vilniuje. Leidinyje taip pat panaudota Benedikto Babrausko archyvinė medžiaga, rankraštinė medžiaga, gauta per žurnalo *Aidai* redaktoriaus, rašytojo Antano Vaičiulaičio ir almanacho *Gabija* Juozo Sodaičio archyvus, taip pat dokumentai, laiškai, skirti įvairiems adresatams. Galima pastebėti, kiek daug kruopštaus darbo įdėta studijuojant dokumentus.

Skyrius parašytas aiškiai, paprastai, skaitytoją sudominant nuo pat pradžių: Gražinos Tulauskaitės gimimo istorija, gyvenimu gausioje šeimoje, artimu ir kūrybišku santykiu su tėvais bei artimiausia aplinka. Poetė atėjo į lietuvių kultūrą su nauja intelektualų karta, subrandinta pirmojo nepriklausomos Lietuvos dešimtmečio. Aktualizuodama tai, sudarytoja itin akcentuoja kultūrinį ir literatūrinį kontekstą, pvz., kad rašytoja – kaunietė, mokiusis *Aušros* gimnazijoje kartu su dailės istoriku ir literatūros kritiku Petru Juodeliu, rašytojais Jurgiu Gliuda, Jonu Kossu-Aleksandravičiumi (Jonu Aisčiu), Antanu Miškiniu, Pulgiu Andriūšiu, Valiu Drazdausku, o Vytauto Didžiojo universitete studijavusi kartu su Saliu Šemeriu, Leonu Skabeika, Antanu Venclova, Kaziu Inčiūra, Stasiu Anglickiu, Bronniu Raila, Benediktu Rutkūnu-Rutkausku ir kt., klausiusi paskaitų, kurias skaitė Juozas Tumas-Vaižgantas, Vincas Krėvė-Mickevičius, Vaclovas ir Mykolas Biržiškos, Pranas Skardžius, Vincas Mykolaitis-Putinas, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė, Balys Sruoga, Juozapas Albinas Herbačiauskas, Eduardas Volteris, Vosylius Sezemanas ir kiti.

Gražina Tulauskaitė kartu su Antanu Miškiniu, Jonu Kossu-Aleksandravičiumi (Jonu Aisčiu), Bernardu Brazdžioniu, Kaziu Inčiūra, Petronėle Orintaite, Leonu Skabeika, Juozu Švaistu, Benediktu Rutkūnu-Rutkausku, Benediktu Babrausku dalyvavo Šatrijos būrelio Literatūros sekcijoje. Taigi poetė brendo labai aktyvioje kultūrinėje aplinkoje, ją supo

kūrybinis ir akademinis elitas. Prasmingas ir Bernardo Brazdžionio prisiminimas, kad jo studijų laikais Gražina Tulauskaitė, inteligentiškų manierų, aukšto valdininko duktė, buvo vienintelė moteris, poetė, kartu ir mūza.

1 pav. *Naujosios Romuvos* 200-ojo numerio minėjimas 1934 metų rudenį. Priekyje iš kairės: Antanas Miškinis, Jonas Kossu-Aleksandravičius, Motiejus Miškinis, dr. V. Juodeika; toliau iš kairės: kun. Vėblaitis, dr. Jonas Grinius, Juozas Ambrazevičius, Antanas Vaičiulaitis, Kazys Juršys, Adolfas Valeška ir kt. (*Naujoji Romuva*, 1934, Nr. 201, lapkričio 11 d., p. 807).

Šioje knygos dalyje įvardijami svarbiausi žmonės rašytojos gyvenime ir santykis su jais, taip pat jos indėlis į tarpukario kultūrinę bei literatūrinę periodiką. Su Bernardu Brazdžioniu ir jo šeima poetė siejo graži, laiko išbandyta, užgrūdinta ir iki mirties besitęsusi draugystė. Juozas Keliuotis į modernios literatūros almanacho *Granitas* (1930), derinusio modernizmą ir katalikybę, natūralizmą ir idealizmą, komandą, be Igno Skrupskelio, Jono Griniaus, Bernardo Brazdžionio, Petro Karužos, Antano Vaičiulaičio, Prano Naujokaičio ir Stasio Anglickio, pakvietė ir Gražiną Tulauskaitę. Almanacho redaktoriaus ir bendradarbių siekis kurti modernią ir patvarią, amžinosiomis vertybėmis grįstą literatūrą, kaip atsvarą „plyšojančiai“ trečiafrontininkų pozicijai, buvo itin artimas poetei. Išaugusi Lietuvos nepriklausomybės kovų laikotarpyje, Gražinos Tulauskaitės karta į Lietuvos valstybę žvelgė kaip į istorijos stebuklą ir visų vertybių viršūnę – neabejojo ja ir neieškojo jokių alternatyvų. Vadovaudamiesi idealistinės mąstysenos bei tautinių vertybių jungtimi, jos atstovai jautėsi esą modernios literatūros kūrėjai, priklausą šio amžiaus meniniam kontekstui.

1930 metais Gražina Tulauskaitė natūraliai įsiliejo į savaitinį kultūros, literatūros, meno žurnalą *Naujoji Romuva* (1931–1940): dalyvavo pokalbiuose kultūrinio, visuomeninio ir net ekonominio gyvenimo temomis, pasisakydavo ne tik kūrybos klausimais, bet ir

diskutuodavo švietimo reikalais. Iš poetės straipsnių, publikuotų minėtuose leidiniuose, Virginija Babonaitė-Paplauskienė išskiria jos atliktą lietuvių moterų kūrybos nuo Eglės Malinauskaitės iki Liūnės Janušytės analizę, kurioje poetė kalba apie moteriai kūrėjai trukdančias tobulėti tradicinės šeimos nuostatas ir kviečia autorės labiau pasitikėti savimi.

Poetė kaip moterų kūrybos tradicijos atstovė įsitraukė ir į menininkų, mokslininkų ir literačių rengto leidinio *Naujoji vaidilutė* (1921–1940) veiklą. Svarbus faktas, kad leidėjų iniciatyva tarpukario Lietuvoje buvo surengti trys moterų kūrėjų literatūros ir muzikos vakarai, kuriuose dalyvavo ir poetė: pirmasis 1930 metais Ateitininkų rūmuose, antrasis 1935 metais ir 1937 metais Karininkų ramovėje. Taigi G. Tulauskaitės pavardė skatina prisiminti ir kitas to meto jaunasias moterų literatūrinės tradicijos aktualizuotojas: pedagogę ir rašytoją Antaniną Gustaitytę-Šalčiuvienę, prozininkę Nelę Mazalaitę, aktorę, poetę ir dramaturgę Eleną Žalinkevičaitę-Petrauskienę, poetę ir mokytoją Salomėją Nėrį, pedagogę, rašytoją ir visuomenės veikėją Petronėlę Orintaitę, I. Matusėvičiūtę, J. Drungaite.

Knygos skyriuje „Po svetimu dangum“ aptariamas Gražinos Tulauskaitės gyvenimas, 1944 metais pasitraukus iš Lietuvos siekiant išvengti represijų. Poetė ištekėjo už Benedikto Babrausko ir 1946 metais susilaukė sūnaus. Ravensburge jos šeima bendravo su Brazdžionių šeima, kitais išeiviais, nelengvai vertėsi. Virginija Babonaitė-Paplauskienė akcentuoja, kad ir pasitraukusi iš gimtojo krašto poetė tęsė savo veiklą: rengė lietuvių moterų kūrėjų vakarus (dalyvavo pedagogė, poetė Juzė Liuda Augustaitytė-Vaičiūnienė, poetė Vlada Prosciūnaitė, rašytoja Kotryna Grigaitytė, prozininkė Karolė Pažėraitė, rašytoja, mokytoja ir visuomenės veikėja Magdalena Mykolaitytė-Slavėnienė, seserys Dulskytės ir kt.), kūrė eiles.

Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės gyvenimui ir kūrybinei veiklai Amerikoje (nuo 1949 metų gyveno Čikagoje) skirtas skyrius „Nesu „žemininkė“, esu „žvaigždininkė“. Gyvendama Šv. Antano parapijoje, ji įsitraukė į bendruomeninę veiklą, kartu su vyru dėstytojavo lituanistinėje mokykloje, kūrė prozas kūriniams vaikams ir skelbė juos Bernardo Brazdžionio redaguojamame žurnale *Eglutė*. 1950 metais Bostone įkūrus lietuvių rašytojų draugiją, poetė talkino savo vyrui Benediktui Babrauskui, draugijos pirmininkui. Intrigos Virginijos Babonaitės-Paplauskienės pasakojimui suteikia literatūrinių premijų skyrimo istorijos. Deja, lietuvių rašytojų draugijos premijos skyrimo peripetijos poetės gyvenimą paveikė negatyviai: ji užsisklendė ir nutolo nuo lietuviškos veiklos, daugiausiai bendravo su artimiausiais draugais, sesėmis, šeima.

Skyriuje „Žodis man svarbiau negu gyvenimas“ Virginija Babonaitė-Paplauskienė nuodugniai analizuoja Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės poetinį debiutą, įvykusį 1924 metais, jos ankstyvąją kūrybą, skelbtą periodiniuose leidiniuose *Lietuva*, *Pradalgės*, *Iliustruotoji Lietuva*, *Granitas*, *Naujoji vaidilutė*, *Naujoji Romuva*, *Židinys*, vėliau publikuotą almanache *Antrieji vainikai*, taip pat dienos šviesą išvydusią Vokietijoje ir Amerikoje – leidiniuose *Žiburiai*, *Draugas*, žurnaluose *Gabija*, *Moteris*, *Aidai*, *Lietuvių dienos*.

Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės poeziją Virginija Babonaitė-Paplauskienė priskiria estetinei neoromantinei srovei, tačiau nedetalizuoja, ar ji artimesnė *fin-de-siècle* ankstyviesiems neoromantikams-simbolistams, prieš karą debiutavusiai *Pirmojo baro* jaunuomenei, Baliui Sruogai, Ignui Šeiniui, Vincui Mykolaičiui-Putinui, Faustui Kiršai,

Julijonui Lindei-Dobilui (sudarytoja nurodo, kad poetei įtakos turėję rusų ir lenkų romantikai, Michailas Lermontovas, Adomas Mickevičius, Šatrijos Ragana, Ana Achmatova), ar savo amžininkams – 4-ojo dešimtmečio debutantų kartai – postavangardistiniams, arba vėlyviesiems neoromantikams (Salomėja Nėris, Antanas Miškinis, Henrikas Radauskas, Bernardas Brazdžionis, Jonas Aistis, Antanas Maceina, Oskaras Milašius ir kt.). Tik nurodoma, kad eilėraščiai, sukurti Nepriklausomoje Lietuvoje ir Vokietijoje, parašyti neoromantine impresionistine gaida. Iš poetės kūrybos analizės taip pat susidaro įspūdis, kad knygos sudarytojos neoromantinės kūrybos samprata labiau susijusi su romantizmo tąsa, taip pat Vinco Mykolaičio-Putino studijoje *Naujoji lietuvių literatūra* (1936) nurodytais neoromantizmo bruožais: kūrybingumu, savitumu, tautiškumu, „sintetiškumu“ (estetinė, simbolistinė, individualistinė, modernistinė, neoromantinė, o kartais net ir dekadentinė poetika). Vis dėlto būtų įdomu pasvarstyti Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės poetikos ir jos raiškos santykį su vėlyvąja neoromantinės poezijos banga (Salomėja Nėris, Jonas Aistis, Antanas Miškinis ir kt.). Manytina, kad jai artimesnė Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės Amerikos laikotarpio, vėlyvoji poezija, pasižyminti ryškesne, skaudesne, aštresne kalbėsena.

Svarstytinas teiginys, kad Gražina Tulauskaitė-Babrauskienė pirmoji išvertė jausmingų Anos Achmatovos eilėraščių į lietuvių kalbą, nes žinoma, kad apie 1916–1917 metus, ruošdamasis savo poezijos vakarui Maskvoje, Balys Sruoga išvertė tris Anos Achmatovos eilėraščius (*Saulė kambarį prikūprino, Atmintis saulės sieloj silpnėja, Pilkaakis karalius*) kaip Sergejaus Prokofjevo dainų tekstus. Tačiau neabejotina dėl Virginijos Babonaitės-Paplauskienės pastebėtos moteriškosios poetinės linijos realizacijos eilėraščiuose: ji vienareikšmė, nubrėžianti bendrą jausminį ir teminį vardiklį su krikščioniškomis ir humanistinėmis vertybėmis grįsta poetės draugių Nelės Mazalaitės, Petronėlės Orintaitės, Karolės Pažėraitės, taip pat kitų rašytojų moterų kūryba.

Knygoje surinkti Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės prieškarinėje Lietuvoje ir svetur išleisti poezijos rinkiniai, laimėję ne vieną premiją *Paklydę žodžiai* (1934), *Vėjo smuikas* (1944), *Po svetimu dangum* (1951, Vokietija), *Rugsėjo žvaigždės* (1957, Čikaga, JAV), *Vakarė banga* (1968, Kalifornija, JAV). Virginija Babonaitė-Paplauskienė juos analizuoja bendriausios žmogiškosios būties ir pasaulio prasingumo problematikos kontekste, akcentuodama dialogiškumą ir *alter ego* paieškas bei siedama su egodokumentika. Kiekviename rinkinyje, eilėraščiuose atsekami biografiniai motyvai, fiksuojama lyrinio „aš“ raida. Poetinę interpretaciją pajvairina Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės archyviniame rinkinyje saugomo jos debiutinės knygos rankraščio aptarimas, įdomios detalės, susijusios su jos vyro atliktu rinkinio redagavimu konsultuojantis su Bernardui Brazdžioniu, taip pat laiške redaktoriui užfiksuotos autorės išsakytos pastabos, prašymai ir reikalavimai. Virginija Babonaitė-Paplauskienė skaitytojui šiek tiek praskleidžia poetės kūrybinės virtuvės uždangą, tačiau visą jos poetinį palikimą sugeba subtiliai ir taikliai apibendrinti keliomis eilutėmis: „G. Tulauskaitė, sukūrusi savitą poetinį pasaulį, liko ištikima temų, formų, stilistikos pasirinkimui. Išlaikė moterų kūryboje dominuojančios jausminės lyrikos subtilybes, atkakliai tęsdama dialogą su savo širdimi“ (p. 52). Akivaizdu, kad toks gausus poetinis palikimas turi būti dar ne vieno tyrėjo išanalizuotas pasitelkus

imanentines ar kontekstines literatūros teorijas, naujai pažvelgta į jos poezijos santykį su vėlyvųjų neoromantikų kūryba, palyginta su moterų poetinės tradicijos atstovių kūriniais.

Priešpaskutinė knygos dalis skirta Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės laiškam Benediktui Babrauskui, Bernardui Brazdžioniui, Elenai Nakaitei-Arbienei (Alei Rūtai), Elenai Krukauskaitei-Pavalkienei – kaip jau minėta, svarbiausiems žmonėms rašytojos gyvenime. Šie egodokumentiniai tekstai, juos susiejus su poetiniais ir traktuojant kaip autorės vidinio pasaulio dokumentus, tam tikrą bendravimo modelį, gali suteikti dar daugiau tyrimo, interpretacijos galimybių, o neretai netikėtomis detalėmis papildyti poetės gyvenimo istoriją bei kultūrinį-socialinį kontekstą.

Pasklaidžius Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės eilėraščių knygas, tampa akivaizdu, kad ji nuo pirmojo iki paskutinio rinkinio išlieka jaunosios idealistų kartos, Vaižganto pakrikštytos romantikais ir save tapatinusios su romantizmo tradicija, atstove. Išorinių detalių nedaug, svarbiausia – emocinė būseną, perteikiama intymiai, kamerine nata, virstanti apibendrinta žmogaus likimo situacija. Kūrybos tikslas – intymus emocinis kalbėjimas, emocinių būsenų tikrumas kaip ypatinga vertybė. Poetės tonacija atveria žmogaus padėtį šių akimirka ir kartu nujaučia begalybėn nueinančią būties perspektyvą. Lyrinėje išpažintyje justis ir moteriškumo poliai: laisvės siekimo maištas ir globiantis moteriškumas bei gamtiškas nuolankumas. Nuo urbanizacijos kontrastų ir įtampų ji atsigręžta į Lietuvos gamtą, harmonijos ir amžinybės pagrindą. Didieji Gražinos Tulauskaitės orientyrai – tikėjimas ir gimtinė. Dievas yra svarbiausia tautos prieglauda ir jos egzistencijos garantija. Tik išėivijos laikotarpio eilėse suskamba aštresnis žodis, o baladišką, romansišką pasaulio sampratą keičia netekimo jausmas, itin dažnas praeinančio laiko motyvas. Į rafinuotesnes savo kartos vėlyvojo romantizmo formas – artistinio tipo eilėraščių, nuasmenintą sakymą, netikėtus „aš“ pavidalus, apsimetimo situacijas, paveiktas avangardistinio mąstymo ir intelektualios sąmonės, – poetė vis dėlto neperėjo, išliko savita ir vėlyvųjų neoromantikų, ir vyriausių išėivijų kartoje, pasivadindama „žvaigždininke“.

Knygos pabaigoje, skyriuje „Archyvas“ svarbiausios Gražinos Tulauskaitės-Babrauskienės biografijos ir kūrybos datos perteikiamos nuotraukomis, iliustracijomis, kūrybos fragmentų atspaudais. Skaitytojas vedamas per poetės gyvenimą pasitelkus jos šeimos, klasės draugų atvaizdus. Matome studijų laikų dokumentaciją, užfiksuotus momentus su studijų draugais, literatūrinių vakarų dalyviais. Akį patraukia poetės knygų atvaizdai, nuotraukos, padarytos gyvenant Amerikoje, dalyvaujant visuomeninėje veikloje, literatūrinuose ir kultūrinuose renginiuose.

Apibendrinant recenzijoje išsakytas mintis, galima teigti, kad parengta įdomi ir išsami knyga, neabejotinai aktuali lietuvių literatūros ir kultūros istorijai.

Šaltinis

Tulauskaitė, G., 2020. *Gyvenimą savo sudėjau į knygą*. Sudarytoja ir apžvalginių tekstų autorė Virginija Babonaitė-Paplauskienė. Vilnius: Vilniaus zanavykų bendrija. 551 p.